

tydlig koppling till akademien. Det gäller exempelvis Dybecks konserter samt redogörelserna för förhållanden i musik- och teaterlivet vid mitten av 1800-talet mer allmänt. Samtidigt ger denna breda skildring av musikalivet och akademien en uppfattning om hur den ändrade uppfattningen till folkmusiken inom Musikaliska akademien hänger ihop med den övriga utvecklingen inom kulturlivet. Sammantaget ger boken en värdefull kronologisk genomgång av Musikaliska akademins uppfattningar om den folkmusikaliska traditionen, till stora delar utifrån intressant och inte tidigare genomgången arkivmaterial. Boken visar hur engagemanget för den nationella folkmusiken gått från att vara ett särskilt intresse för några akademiledamöter intresserade av "formforskning", till att bli ett mer omfattande intresse för akademien som helhet.

Karin Hallgren, Växjö

af Klintberg, Bengt: *Kvinnan som inte ville ha barn. Sagotypen ATU 755, "Sin and Grace", i muntlig tradition och litterära verk*. Uppsala 2016. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. 306 s., ill. English summary. ISBN 978-91-87403-20-0.

Sagan om kvinnan som inte ville ha barn, sago- typ ATU 755, handlar om vad vi idag kallar frivillig barnlöshet eller "barnfrihet". Kvinnors medvetna val att inte bli mor var då, i ett äldre bondesamhälle där sagan berättades, som nu, kontroversiellt och uppfattas som onaturligt: normen är att det är alla kvinnors innersta önskan att bli mor. Den kvinna som idag väljer bort barn upplever stor press från sin omgivning och får ständigt påflugna frågor om när de ska skaffa barn eller varför de inte har några. Kvinnor i västvärlden väljer trots skuldbeläggandet att avstå från barn, och kan göra det med modern preventivteknik; beslutet att avstå från barn tas i samråd med kvinnans partner. I det äldre bondesamhället – i sagan – fördrevs den frivilligt barnlösa kvinnan från sitt hem av sin make och hon anklagades av sina ofödda barn för att inte ha låtit dem födas. Då skapades barnlösheten på

magisk väg – det enda till buds stående medlet för henne för att försöka påverka sitt liv eller öde – och hon straffades slutligen med döden. Den frivilliga barnlösheten förklaras i sagan med unga kvinnors motstånd mot att gifta sig och med rädsla för förlossningen. Den senare förklaringen finns också i vår samtid, men vanligtvis väljer kvinnor idag bort barn av andra skäl, främst av karriärskäl. Det finns få vetenskapliga studier om frivillig barnlöshet, men den debatteras i populärkulturella sammanhang med jämna mellanrum. Ämnet förefaller mer eller mindre tabu i vår samtid, medan det i ett äldre samhälle öppet har kunnat debatteras i sagans form.

Huvudhandling i sagan är i stora drag: En ung kvinna vill inte gifta sig, då hon är rädd för att föda barn. Genom magisk malning av sädeskorn (hon drar en handkvarn motsols) förintar hon de ofödda barnen. För varje ofött barn som förintas hörs ett skrik. Kvinnan gifter sig med en präst som upptäcker att hon inte har någon skugga och kvinnan bekänner att hon gjort sig barnlös med hjälp av trolldom. Hennes man, prästen, fördömer henne och säger att det är lika omöjligt att hon blir salig som att rosor skall spira från ett stenbord (ett golv eller en torr käpp – blomstringsunder). Prästen fördrivar henne från hemmet och hon vandrar omkring som tigger-ska. De ofödda barnen uppenbarar sig för henne på natten i en kyrka och anklagar henne för att inte ha fött dem. De berättar om sina förutbestämda yrken (präst, general, domare, handelsman etc.) som de gått miste om. Hon ber de ofödda barnen om förlåtelse och återvänder hem. Hennes man känner inte igen henne och låter henne ligga på/i ugnen och sova, där hon dör. Då inträffar blomstringsundret och mannen förstår att det är hans fördrivna hustru som fått förlåtelse av Gud.

Bengt af Klintbergs studie av sagan om kvinnan som inte ville ha barn är en väl genomförd analys med hjälp av beprövade metoder som utvecklats under 1900-talet i folkloristisk sago- och sägenforskning. I kapitel 1 diskuteras ingående källmaterialet och sagotypens geografiska förekomst. Kapitel 2 är en detaljerad motivgenomgång med symboltolkning och kapitel 3 ägnas åt genrebestämning – "saga eller sägen?" –

samt stilanalys. I kapitel 4 står berättarnas ställningstagande till sagans handling i fokus: synen på barnafödande och barnlöshet i ett manligt respektive kvinnligt perspektiv. Avslutningsvis, i kapitel 5, presenteras de litterära versionerna av sagan samt i en Exkurs en antroposofisk version av sagotypen.

Sagotypen ATU 755 är kategoriserad som en legendsaga och har insamlats främst under 1800-talet i Norden. Den anknyter till en medeltida genre – botgörbarberättelsen. Märkligt nog finns inga belägg för sagan före 1800-talet. Den saknas i folkböcker, exempelsamlingar och i topografiska tryck, som annars innehåller riklig folkdiktning. Författaren drar slutsatsen att sagotypen nådde delar av Norden från Tyskland under 1700-talet. Först på 1840-talet dyker den upp i nationella sagosamlingar. Klintberg skissar hypotetiskt sagans utveckling från de korta sägenformerna till den längre sagan, vilket ska ha skett någon gång på 1600- eller 1700-talet när konsten att berätta långa sagor hade etablerats i Norden.

Klintberg vill visa att motivanalys kan användas till så mycket mer än till att fastställa den äldsta sagoformen och spridningsvägar. Olika episoder i sagan tolkas med hjälp av jämförande motivanalys symboliskt och författaren anknyter till Bengt Holbeks och Alan Dundes uppmärksammade psykologiska studier av sagor, med inspiration från Freud och Jung. Det är främst fyra inslag i sagan som, enligt Klintberg, har gestaltats i symbolisk form: den magiska malningen, prästens upptäckt av hustruns defekt att hon inte har någon skugga, blomstringsundret och kvinnans död i/på en bakugn. Vi möter dessa symboliska motiv i en stor variation av former. Berättaren har haft frihet att gestalta de symboliska scenerna på olika sätt utan att detta nämnvärt påverkat sagans episka mönster. Symbolerna förtätar handlingen och vädjar till åhörarnas känslor och associationsvärldar. Den magiska malningen framställer en destruktiv trolldomshandling. Associationen mellan sädeskorn och ofödda barn var i det gamla bondesamhället näraliggande, menar författaren. I det gammaltestamentliga språket betyder säd ”avkomma”. Malningsriten får härigenom sexuella övertoner och i dessa och liknande motivutformningar

möter vi en ”effektfull” sammanställning av symboler för fruktbarhet (sädeskorn), för död och ofruktbarhet (kvarnsten). Bakom skugglöshetsmotivet spårar Klintberg inspiration från ett kristet symbolspråk. Motivet har utvecklats ur ett annat motiv: solen lyser inte på kvinnan på grund av den begångna synden. Genom att omgestalta motivet har det gått att knyta det till folktron att skugglöshet innebär att man förlorat sin själ.

Blomstringsmotivet är det som tydligast återgår på en kristen tradition; legender där förtorkat trä grönskar och bär frukt har varit vanliga. I sagan blir blomstringsundret ett tecken på Guds nåd, men också en fruktbarhetssymbol. Klintberg menar att motivet har skapats för att understryka de sexuella aspekterna av sagan. Slutligen ”ugnssovningensmotiv” har av åhörarna kunnat associeras med traditionell folklöre kring bakugnen där denna symboliserar födande och kvinnans livmoder. Det ligger något djupt meningsfullt, sammanfattar Klintberg, i att en kvinna som begår synden att förhindra sina förutbestämda barns födelse och som sonat denna synd, möter döden inne i en bakugn. Motivets högfrekventa förekomst i sydkandinavisk tradition är ett bevis för detta. Författaren kan konstatera att hans analys stödjer de freudianskt inspirerade sagoforskarnas symboltolkningar.

Symboltolkningen av sagans motiv är teoretisk, för att inte säga akademisk, och svår att såväl bevisa som motbevisa. Desto konkretare framstår analysen av berättarnas ställningstagande till sagans innehåll. Har sagan varit en kvinnotradition? Andelen kvinnor bland berättarna är klart över genomsnittet, och det går att urskilja vissa könsbestämda skillnader i förhållningssätt till sagans huvudpersoner – prästfrun och prästen. De flesta berättare är eniga om att prästfrun begår en synd när hon gör sig barnlös, men få tar avstånd ifrån henne, och hon framställs sällan med negativa drag som synderska. De berättare, oavsett kön, som skildrar henne med empati överväger. Den vanligaste förklaringen till att kvinnan inte vill ha barn är rädsla för förlossningen, och det är främst kvinnorna som betonar faran med barnafödandet. Men även manliga berättare verkar ha förståelse för detta, kan författaren konstatera. De kvinnliga

berättarna uttrycker dock en mera förlåtande inställning till prästfrun. Prästen är för de manliga berättarna, och även en del kvinnliga, en minst lika viktig person i sagohandlingen som prästfrun. Prästens roll i sagan är att fördöma hustrun för hennes handlande och fördriva henne från hemmet. Han uppfattas trots detta inte av majoriteten berättare i negativa termer.

Analysen av två enskilda berättare, en man och en kvinna, visar vidare att berättarna har solidariserat sig med den av sagans huvudpersoner som har samma kön som de själva. Deras ställningstaganden uttrycks genom subjektiva omdömen om personerna, men det är främst genom sagopersonernas handlingar som vi kan se vilken sida berättaren valt. Det är framför allt i beskrivningarna av de ofödda barnens handlingar som berättarnas ställningstagande kommer till uttryck. Författaren kan också se att många av de kvinnliga berättarna relaterar handlingen till den verklighet som de själva var väl bekanta med och där svåra förlossningar och barnsängsdöd var vanligt förekommande.

Berättarnas ställningstaganden förklaras mot bakgrund av den samhällsliga och kulturella kontexten och hur man såg på barnafödande och barnlöshet vid denna tid. En fatalistisk uppfattning att antalet barn var förutbestämt för varje kvinna var utbredd i det nordiska bondesamhället. Gud hade bestämt hur många barn det skulle bli, vilket är grundförutsättningen för sagan; barnen existerar trots att de inte blivit födda till världen. Sagan reflekterar denna kristna och fatalistiska världsbild, men också samtidens syn på kvinnorollen. Idealet, men också normen, för en kvinna var att bli gift och föda barn.

I det äldre samhället fanns i likhet med idag kvinnor som inte såg äktenskap och en stor barnaskara som ett ideal. Normen att gifta sig och föda barn var emellertid starkare än vad den är idag och det fanns få möjligheter att välja bort äktenskap och barn i ett starkt patriarkalt samhälle, där det inte gavs några alternativa roller för kvinnor. Jag menar att sagan om kvinnan som inte ville få barn erbjöd individuella kvinnor en plattform för att diskutera och reflektera kring sin förutbestämda roll, samtidigt som den kunde användas för att ge uttryck åt kvinnospecifika erfarenheter – barnafödande, rädsla för

förlossning, barnsängsdöd, rädsla för att inte uppfylla kravet på att få barn, rädsla för att få för många barn, tvånget att gifta sig, äktenskaps statusgivande funktion, sexualitet, fosterfördrivning, barnamord etc. I sin gestaltning anknyter sagan till kvinnors vardagsliv/sysslor och till kända vardagsföremål – bord, golv, ugnar, handkvarnar, vispar..., vilka inte nödvändigtvis behöver ges en symbolisk innebörd. Sagans handling är i sig tillräcklig för att vädja till berättarnas och åhörarnas känslor och associationsvärldar.

Jag är enig med Bengt af Klintberg att man kan häpna över hur många versioner av samma enkla sagohandling som berättarna har förmått att skapa, den blomstrande metaforiken inte att förglömma. Sagan har engagerat både kvinnor och män då den gestaltar inte enbart en kvinnoerfarenhet, utan en delad erfarenhet; också män hade ett starkt intresse av att få barn eller att inte få för många barn, av att hustrun inte skulle dö i barnsäng, av sexualitet och så vidare. Varken de kvinnliga eller manliga berättarna fördömer helt och hållet prästfruns handlande, men inte heller prästens, makens. Kanske har det inte handlat om att "solidarisera sig" med det egna könet, att "välja sida", utan mera om identifikation med sagans huvudpersoner?

Inger Lövkrona, Lund

Peter K. Andersson: *Vad Cilla Banck visste. En 1800-talsmänniskans världsbild*. Eureka Ellerströms akademiska nr 55, Lund 2017. 107 s., ill. ISBN 978-91-7247-471-0.

"En historiker kan använda en individ på två sätt. Antingen till en fallstudie som illustrerar den vedertagna bilden av en historisk epok, eller till en mikrohistoria som motsäger denna generella bild genom att visa på ett människoöde som inte passar in", skriver lundahistorikern Peter K. Andersson i slutresonemanget till sin bok *Vad Cilla Banck visste* (s. 94). Själv vill han gå en tredje väg, som i en nyanserad biografi väl också är den enda rimliga, "att lyfta fram en individ som både är speciell och alldaglig för att visa hur människor i alla tider är både unika individer och samtidigt